

Lkekykpuk & vFkLo: lk i fjHk'kk vks I eh{k d sxqk

MM efgi rh t- fkonkl

Lkg; kxh i k/; ki d] fgmh foHkx

I nxq xkMxsegjkt] dkwyst] djkm ft- I krkjk

fgmh dk I ekykpuk xkCn ^LkLdr* I kfgR; ds^yp* /kkrqI scuk gA ^yp* dk vFkZns[kuk ; k I eh{k djuk gA I kfgR; dsfofo/k i {kkadh I eh{k dk I vfe foopu gh gA fd I hHkh I kfgR; d fo'k; ij vf/kdkj i d d foopu djdsml dsxqk & nks k ds I kFk ml I kfgR; d jpuk ; k fo'k; ij viuk fu.kz kRed er izdV djuk gA mi U; kl] dgkuh] ukVd rFkk dfork thou I sl a/kr thou dh 0; k[; k djrsgA ; fn I kfgR; dksge thou dh 0; k[; k ekusrksvkykpuk dksml 0; k[; k dh 0; k[; k gh ekuuk i Mxka vr%ge dg I drs gA fd I kfgR; ds {ks= ea I eh{k kRed] fo"ys k.kRed vFkok fu.kz kRed nf'Vdksk I sxkka ds v/; ; u dsnekjk ml ij i R; {k ; k vi R; {k : lk eser izdV djuk gh vkykpuk dgykrk gA vkykpuk vks I kfgR; dk vR; ar ?kfu' B I a/k gA I kfgR; ds I kFk vkykpuk dk i pyu vR; ar i kphu dky I sfd I h u fd I h : lk eagkrk vk; k gA ekuo ea oLrqfujh{k.k vks ml ds xqk&nks k &foopu ds I kFk viuk er izdV djusdh LokHkkfod i dRr jgrh gA i R; d oLrqdksmi uh : fp dsvud kj xqk&nks k foopu djdsml svPNh ; k cijh Jskh dsvarxh j [k nrk gA euq; dh ; gh i dRrh I ekykpuk dseny eagh orZeku jgrh gA

vkykpuk xkCn vaxst ds 'Criticism' dk fgmh ea lk; kz okph gA fgmh ea vkykpuk xkCn dsfy, ^I ekykpuk* ; k ^I eh{k k xkCn i pfyr gA i jalk eavkykpuk xkCn dk 0; ogkj vf/kd gkrk Fkk] i jarqvc I ekykpuk xkCn dk iz kx vf/kd gksjgk

g& I eh{kk ; k vkykpuk dsfo'k; eavud fonokuka eavi u&vi usfopkj 0; Dr
fd, g&

I eh{kk ; k vkykpuk og dyk gS tks oLr qvka ds xqkka rFkk eW; ka dh ij [k
djr h g] pkgsl kfgR; ds {ks= eagks; k yfyr dyk ds: lk eagka

e/; dky ds iæq[k I eh{kd ^MR; Mu* I ekykpuk ds ckjs es dgrs gS
^^vkykpuk og gS] ft I dh I gk; rk I sfd I hjpuk dk eW; ka du fd; k tkrk g& og
mu fo"ks krkvka dky [kk tks [kk i Lr q djr h g] tks I k/kkj .kr; k fdl h I Hkkar i k Bd
dksvkum i nku dj I da

^dkykbz* ds vuq kj ^^vkykpuk i qrd ds ifr mnHkar vkykp d dh
ekufI d i frfdz; k dk i fj .kke gS*

vkykpuk dh I cl scMh fo"ks krk ; g gSfd rVLFkrk @oLr q ds Lo: i dh
ft Kkl k gh ml svkykpuk ekxz eai DRRk djr h g&

^fefMuš I ekykpuk ds ckj seadgk gS & ^dyk thou dh I txrk gS vkykpuk
dyk dh I txrk g& **

^vkbz, fjpMz * usfi fl i y vKD fyVj j h fØvfi Te eaf oofpr fd; k gSfd &
^^thou dh vuqHkr; kadsfoopu dk eW; ka du djuk ml dk i zku dk; Zg& **

^gjcVZ j h M* dk er g& ^^I eh{kk døy dykdfr I sgh I cak ughaj [krh]
vfi r qog jpfprk ds eW& i j .kk L=kska, oajpuk i kfØ; kvka ds fofo/k i {kka i j Hkh
fopkj djr h g& **

^, -I h- okMz us^Vøvi` I pgh, UM fyVj pj eā I eh{kk dsl cak eavi uk er
Li "V fd; k g& ^^I eh{kk ds jpuk dkj Hkh dykdfr eavfHk0; Dr thou& i fjosk]
I R;] xqk rFkk Lrj dk i jh{k.k vfuok; ZgS*

^, ul kbDyksi hfM; k vKD fcV/kfudk* ea I eh{kk dh 0; k [; k ; g dj nh
g& I eh{kk dk i f"Vdj .k vFkkz eW; kads i jh{k.k dksi qV djuk g&

MWefgirh t-fkonkl

^foDVj g; wks* dk er g& ^dfork mPpdkfg dh gS; k fuEu] foofpr djuk
I eh{kk dk dk; ZgA**

vkykpuk ; k I ekykpuk dsckjseahkkjrh; fonokukadsdN fopkj bl i zdkj gS&

^ckcWx; kel njnkl * usdkg gS^^; fn ge I kfgR; dks thou dh 0; k[; k ekus
rks vkykpuk dks ml 0; k[; k dh 0; k[; k ekuuk i Mxka dyk dsfofo/k : i ka dh
ijh{kk vkykpuk xgure : lk ead jrh gS vksj vkykpuk gh dyk dks thou ea
I okRe LFkku inku djrh gA*

Lleh{k d sxqk %

ftI i zdkj ^; xkl \$ ^vFkZir\$ ^0; ogkj fom*] ^f*korj {kr; \$ vkfn dk0; dsmns';
crk; sx; sgSml h i zdkj vkykpuk dsdgh xqk vksj mÍ\$; crkrsgA I ekykpd dk
ed[; xqk gksrk gSi qrd dk foopuki wkZ i fjp; djkdj ml dsjI kLoknu ea i kBdka
dh I gk,; rk djuk gA I ekykpd bl dk; Zdh i firZdsfy, dbZi zdkj dsI k/kukadk
mi ; ks djrsgA vksj dk0; dh mRrererk dsfu.kZ; djuseadbZi zdkj dh dI kSv; kaI s
dke yrs gA bl dsvfrfjDr dN ykx rks; xk dsfy, gh I ekykpuk; adjrsgA
nI jkad sxqk & nksk fudkyusI syks I gt eaturk dk fp= vkdf'kr dj yrs gA
bl dsvfrfjDr dN ykx ^LokUr I q[kk; * dsApsmÍ\$; I shkh I ekykpuk djrsgA*

I ekykpd dsdN vkox; d xqk bl i zdkj gS&

1- vUrbZ'k ; k i B 2- I gkuHkr 3- cgKrk 4- /kS Z vksj fu'i {krk dh oKkfud
eukoRr

5- vksPR; dk Kku 6- i Hkkok&i kn d vfHkf0; Drh 7- fu% aark 8- 0; fDrRo9-
f*x{kk

¼1½ vUrbZ'V ; k i B ¼Anight ½%ftI i zdkj dfork dsfy, xkfDr ; k ^i frHkk*
vko"; d gS ml h i zdkj ^eki d* ; k I ekykpd gkusdsfy, i B dk gksuk vkox; d
gA i Bokyk euq; I gt gh dfo dsvfHki k; dksxg.k dj I drk gSftI i zdkj dfo

Meegirh t-fonkl

ekuo thou dh vU/kre xQkvkaeai zdk Mkydj ^tgklu tk; jfo ogkwtk;
 dfo** dh ykolkfDr dksl kFkZ dj nrk g\$ ml h i zkj eki d ; k l ekykd dfo ds
 vUrlry eai zsk dj ml eajD [ksqg jRukadks i zdk" k eaykrk g\$; g xqk ; | fi
 nbnhsu ds: lk eai klr gkrk g\$

1/2 1/2 I gkukfir %&bl xqk dh i kflr dsfy, l gn; rk dh vko×; drk g\$; fn Hkkoq
 l gn; nf' V l sfdl h jpuk dksns [krk gSrksml dseezdksoq l gt l e>l drk g\$
 fdrqtksyx fNnkUos.k.k dksgh drD; l e>rg\$ mudksfNrksvo×; fey tkrsg\$
 fdrqosjRukadsLFkku ij ×kl; rk dksgh vi ukrsg\$ l qkkj dsfy, fNnkUos.k.k cjk
 ughā fdrqxqkka dks NkM nsuk] ys[kd dksfu: RI kfgR djuk Hkfo'; eaml ds }kjk
 gkusokyh l kfgR; &l ok eack/kd curk g\$ bl fy, Hkkoq ykx xqkadh [kkt djrs
 g\$ nks kadh ughā

1/3 1/2 cgKrk %& cgKrk l ekykd dsfy, vR; r vko×; d g\$ ftl dks l kfgR;
 ×kL= dk Kku gkrk g\$og dfo ds vfHki k; dks Hkyh&Hkkir l e> l drk g\$ og
 l kfgR; dsl adrka] : f<; kavkj dfo l a ekadksHkyh&Hkkir tkurk g\$ og tku yrk
 g\$fd dfo dgkmi j i ja jk dk vudj.k dj jgk g\$

cgk l ekykd u rksfdl h dfo l sl gt eai Hkfor gksk vksj u og l gt
 eagh fdl h pkjh djsxa Kkuh l ekykd fNi sgq jRukadh [kkt djsxk] mRRke jRuka
 ij e/k gks tk; xk] og l k/kj.k jRuka l si Hkfor ughagksxa l ekykd dksvxj
 vFk&kL= l adkh i qrd dh l ekykpuk djuh gSrksvFk&kL= dk Kkrk gksuk vko×;
 g\$

1/4 1/2 /K\$ Zvks fu' i {krk dh oKkfud eukofRr %& ; g l ekykd dsfy, vR; ur
 vko×; d g\$ bl dsfy, l ekykd dks oKkfud vksj nk×kfud dh eukofRr j [kuh
 plfg, A oKkfud ge×kk ; g ns [krk g\$fd og vi usmRI kg eaHky rksughadj jgk g\$
 og vi uh : fp dk fcYdy fujkdj.k dj nrk g\$

Meegirh t-fkonkl

Lkekykpd dksU; k; k/kh×k dh Hkkur i {ki kr jfgr gksuk pkfg, A I ekykpd ds fy, nycmh rFkk 0; fDrxr jkx&}s k dsHkkokadksvi usl snij j [kuk vko"; d gā 1/5½ vksR; dk Kku % cgKrk vksj fo"ks krk dsI kFk I ekykpd dksvksR; dk Kku gksuk vko"; d gā ml dksxfr] vuq kr vksj vflufr dks tkp djusdk vH; kl gksuk vko×; d gā ft I I sog ; g dg I dsfd vko×; d ckr dsfy, de LFkku fn; k x; k gsvksj vuko×; d ckrkadksvko×; d foLrkj nsfn; x; k gā vflufr] I æfr ; k fuokj dk xqk rks I Hkh jpukvka ea gksuk pkfg, foopukRed xFkks dsfy, rks I ekykpd dksrd& ×kkL= dk Kku gksuk vko×; d gā

dk0; dsI ekykpd dksdk0; fu; e rFkk xqk & nks kka vksj i kfj Hkkf' kd ×kCnka dk Kku gksuk cgR vko"; d gā rHkh og I ekykpd I Qy I ekykpu dj I dsx A 1/6½ i HkoRind vfh0; fDr % I ekykpd Lo; a, d izdkj dk I "Vk vksj dykdj gkrk gā og dfr dk Lo; agh v/; ; u ughadjrk oju-nit jkadksHkh djkrk gā dfo dsân; xr bl dksnit jsdsvkLokn dk fo'ke cuuk I gt dk; Zughavi us ân; dsjl dksnit jkad i gupuk Hkh rks, d dyk gSfdarqnit jsdsân; dsbl dks rhl jsrd i gupuk vksj Hkh Åpsntzdh dyk gā

1/7½ fu% ark% fo'ke dh foopuk eamI svi us0; fDrxr fo"ks kRo dksughayknuk pkfg, A , I sbl ckr dh ijh rRi jrk cuk, j [kuh pkfg, fd og vi uh 0; fDrxr vutkfr; ka vksj ekU; rkvka dksvi uh foopuk dh vk/kkj f×kyk u Lohdkj djā tks thou vksj txr-I kfgR; dkj }kjk fufeZr gSmI dsHkhrj og bl izdkj i Dsk djsfd vi uh Hkkoukvka vksj vi uh I ā wkzcukoV dsdq lk drD; I sdfd dfr dh dkeyrk fNUu & fHKUu u dj Mkyā

1/8½ 0; fDrRo % I eh{kk ea0; fDrRo dk cMk egRo gā fo×ke dh foopuk eamI svi us0; fDrxr fo"ks kRo dksLFkku ughansuk pkfg, A ml s; g Hkh /; ku j [kuk pkfg, fd og viuh 0; fDrxr vutkfr; ka vksj ekU; rkvka dks vi uh foopuk dh

MMefgirh t-fkonkl

vk/kkjf×kyk u Lohdkj djā , d h l eh{kk u gksftl eajpukdkj i hNsjg tk, Wvksj
 l eh{kd mHkj dj l keusvk, A

1/2 f×k{k % l eh{kk djrs l e; l eh{kd dksuohure Kku dh [kkst dj i kBdka
 rd igpk nsuk pkfg, A bl y{; rd igpus dsfy, Hkh l eh{kdkadk l o{kkL=
 i kjar gksuk furkar vko×; d gsrk gā bl dsfy, ml sf×k{k dh vksj fo"ks k /; ku nsuk
 pkfg, A

Li "V gsfd l eh{kd usvgdkjh ughagksuk pkfg, A mlugkausthou vksj i dfr ds
 fu; eka dk i kyu djuk pkfg, A l eh{kd usjpukdkj dsmns; ka vksj iz kstuka dks
 nf'V eaj [kdj l eh{kk djā jpukdkj ftu i fjfLFkr; ka eajpuk djrk g\$ l eh{kd
 dksml i fjfLFkr; kai j Hkh /; ku nsuk pkfg, A l eh{kd jpukdkj Hkh l ā wkzjpuk dk
 v/; ; u djds l eh{kk djā mlugkausthou ds l Hkh vaka dh l eh{kk djuh pkfg, A
 l a r nf"Vdksk vi ukrsgg l ekykpu djuh pkfg, A l eh{kd usjpukdkj ds
 0; fDrRo dksnf'V eaj [kdj ml dh jpuk dh l eh{kk ugha djuh pkfg, A l kfk gh
 fd l h l si Hkkfor gkdj fd l h jpuk dh l eh{kk ugha djuh pkfg, A l eh{kk ds{ks= ea
 vud ny ; k xψ gā bl fy, l eh{kd dksgeskk mul snij jguk pkfg, A fu"d'kzk
 dgk tk l drk gsfd fd l h Hkh l eFKz vksj ; kx; l eh{kd eai frHkk vksj l ā; n; rk
 dsvfrfjDr 0; i fr , o-nk"ktudrk i wkzfu% xrk dk gksuk vfr vko×; d gā

l aHkzdk %

- 1- dk0; ×kkL= & ; rhUnzfrokjh-
- 2- vkykpuk i fdz k vksj Lo: lk & l ā kn d MKW vkum i dkk k nhf{kr-
- 3- vkykpuk dh dā ubzfn×kk, W & MKW jkei d kn feJk-
- 4- l kfgR; vksj l eh{kk-& Lo: lk vksj foopu & MKW ds th dne-
- 5- l kfgR; foopu & l epu efyd-

lWefgirh t-fkonkl